

Ellen Key: Tal om patriotism i Karlstad 1898

Talare
Ellen Key
Författare

Datum
2 januari 1898

Plats
Karlstad

- 1 Det finns, i stort taget, ett karakteristiskt drag, genom hvilket detta sekels slut
och dess början närma sig hvarandra som de båda knäppena af en kedja. Detta
drag kännetecknades på ett ypperligt sätt af m:me Staël, när hon om sin samtid
yttrade: »Allt, som behandlar tankens värld har bleknat i jämförelse med
5 handlingens allmakt. Man tror ej mer på idéerna eller man betraktar dem på sin
höjd som medel. Vår tid äger inga öfvertygelse, och när en person säger sig hafva
en mening, upptar man detta endast som ett fint uttryck för att han bestämmes
af något personligt intresse... Under en sådan tid göra de hederligaste män åt sig
ett system, hvilket upphöjer deras lättja till värdighet. De förklara att de ej kunna
10 göra något vid något; att det som är, det är och att teorier icke hafva något
inflytande på världen! Det är dessa människor, hvilka sluta med att till sanning
göra dessa sina påståenden. Ty med ett sådant tänkesätt kan man ej inverka på
andra. . . Under tider som denna ser man äfven en ungdom, hvars ärelystnad går
ut på att sakna all entusiasm; som låtsar ett reflekteradt förakt för alla hänryckta
15 känslor och tror sig visa en tidig mognad, då den i själfva verket berömmar sig af
en förtidig dekadans»... Samma kvinna har — med den geniala intuition, den
skarpblick in i tingen och i framtiden, som man kallar den profetiska synen —
gifvit vårt århundrade dess formel när hon yttrade att, om 1700 talet
öfverskattade teorierna, så kommer 1800-talet att öfverskatta fakta; att om
20 1700-talet allt för ensidigt sysslade med principer, allt för optimistiskt sökte
omdana framtiden, skall 1800-talet visa en allt för stor benägenhet att böja sig
under realiteter.

- Betydelsen af m:me Staëls egen lifsgärning var — i ett enda ord sammanfattad
25 — den, att från början till slut utgöra en revolt mot vördnaden för fördomar
och sakförhållanden. En stor del af hennes tillvaro blef därför en tvekamp mot
den man, hvilken då framför någon afgjorde sakförhållandena, mot Napoleon,
det mest gigantiska praktiska snille världen sett, med det mest fullkomliga förakt
för allt hvad han kallade ideologi och ideologer, den store urtypen för den
30 realism, hvilken sedan kännetecknat århundradet.

Men det är icke längre en personlig utan en opersonlig världshärskarmakt, som förslafvar själarna. Det är storkapitalet, storindustrien, hela den ekonomiska samhällsordningen, hvilken nu öfvar det tyranni under hvilket viljorna böjas.

Det är mot dessa sakförhållandens makt, mot detta det varandes rätt som de nydanande idéernas målsmän ställa sin tro och sitt hopp: att allt som är, en gång skall kunna varda bättre än det är! Men dessa idealister äro få. Ty liksom karaktererna under trycket af Napoleons härskarvilja demoraliserades, så hafva de nu demoraliserats af den materiella utvecklingens imponerande sakförhållanden, hvilka med fullt skäl stegrat människans maktkänsla i bredd med hennes kraftutveckling. Men på samma gång hafva de gjort ekonomisk seger, välstånd och vällefnad till lifvets stora mål, det som öppet eller maskeradt eftersträfvats på bekostnad af snart sagdt alla andra värden, och man underkänner—omedvetet i sin känsla eller medvetet i sina teorier — idéernas makt att omdana de bestående realiteterna.

Och dock pågår idéernas kamp mot världstyranniet nu som alltid och idéernas stridsmän veta bäst hvilken djup sanning, söm ligger i den förste Napoleons öppenhjärtiga ord, ord till hvilka hela historien, framför allt hans egèn, är en stor exempelsamling: »Det finnes egentligen här i världen endast två makter, andens och svärdets . . . och på längden blir det alltid anden som besegrar svärdet.»

Just nu i sekelslutet tyckes en sådan seger aflägsen. Kapitalismen har svärdet om hand och drager det för sina ekonomiska intressen. Tyskland nedtrampar i Sönderjylland den danska nationaliteten och inom sitt eget område rättvisan i form af alla de åtal för majestätsförbrytelser, hvilka nu till och med drabba en kritik, ej blott af kejsarens person, men af hans regeringshandlingar. Ryssland krossar Finlands grundlagar och lägger dess folk under godtyckets och lögnens välde. Och inom Ryssland själf drabbas hela den studerande ungdomen af samma, alla medel tillgripande, men själf för allt oåtkomliga, våldsherradöme. Frankrike ger världen sorgespelet af Dreyfusprocessen. Judar misshandlas och utvisas, armenier mördas — men listan måste afbrytas innan den för mig för långt utom Europa!

Öfver allt detta uppröras vi här hemma i Sverige. Och med rätt. Men hafva vi då intet på närmare håll att uppröras öfver? Äro vi själfva fria från den sakförhållanden och statsskälens demoralisation, hvilken vi hos andra nationer

angripa?

Jag tror tvärtom att vi svenskar, under vår storartade materiella uppblomstring, i lika hög grad som de öfriga folken förlorat den ideala entusiasmen. Och om vi
75 hos oss skulle göra en folkräkning efter m:me Staëls träffande bestämningsgrund, den att »det egentligen endast finns två slags människor, de hvilka kunna känna entusiasm och de hvilka icke kunna göra det», och endast »ett slags ateister, de hvilka äro fyllda af köld och egoism», då skulle vi finna att den senare rasen och de nämnda ateisterna just nu i vårt land ha en stor
80 utbredning. Det har också hos oss kommit därhän, att man kan få höra ungdom hvilken — när det gäller en kamp mot fördomar och orättvisor — med en axelryckning gör den fråga, som m:me Staël med rätta kallade den vulgäraste af alla:

85 »Hvad tjänar det till?»

Men kommer ungdomens flertal inom ett folk därhän, då är det i sanning fara å färde för detta folk! Den ungdom, hvars själ ej sjuder af heligt trots mot allt förtryck, i hvad form det vara må; som icke ligger vaken af harm öfver en
90 orättrådighet; som icke kan gråta öfver en låghet; den ungdom i hvars tinning blodet icke bultar gladt vid tanken på att själf taga del i striden mot ofrihet och orättvisa; som icke går ut under stjärnorna för att drömma drömmar om att själf lämna en lysande punkt kvar efter sin tillvaro — en sådan ungdom kan gärna när som helst dö, ty det kommer ändå aldrig att betyda något att den lefvat! Det,
95 som gör vår tillvaro betydelsefull, är att vi utveckla vår egen personlighet till den högsta möjliga höjd, medan vi sätta in den i arbetet för mål, större än våra egna. Lysande spår efter sin tillvaro kunna äfven andra lämna än de hvilka burit lysande namn; sådana spår lämnar hvarje man eller kvinna, hvilken inom sin lilla krets, i sin obemärkta gärning, förverkligar frihet, rättrådighet och skönhet.
100 Finnes det icke inom ett land en flock af, ur världslig synpunkt, galen ungdom, hvars ädla ärelystnad är att lämna en ljusning kvar efter sin tillvaro, då har det landet inom den kulturperioden »förlorat sin vår».

Det finnes nu som alltid inom svenska folket två slags ungdom. Det, som ger
105 1890-talet dess säregna karakter, är att det ena slaget varit det öfvervägande, nämligen det gammalkloka, det inför sakförhållandena resignerade, det gent emot allt bestående plikttrogna slaget.

- 110 Pliktbegreppet blir nämligen i en sådan generation hvad m:me Staël kallat det:
»medelmåttans angreppsvapen, af hvilket den i sin medelmåtta själfbelåtne
begagnar sig för att tvinga talenten till tystnad och göra sig fri från entusiasmen,
geniet, kort sagdt: från alla sina naturliga fiender».
- 115 Den lefvande plikt känslan — det vill säga den individuella, icke den
konventionella — behöfver däremot entusiasmen, bland annat för att bära alla
de arbetsbördor som måste lyftas, innan man når fram till det oberoende hvilket
möjliggör att man kan förverkliga sina entusiastiska impulser. Men den
konventionella plikt känslan är däremot alldeles ostörd af alla impulser. Den
120 lefver af och i det varande. Det varande kan just nu kännetecknas sålunda: att
de, som slutat studierna, ägna sig åt att bilda bolag, och de, som ännu ej studerat
slut, arbeta i hoppet att en gång själfva bli bolagsbildare! Bredvid penningväldet
har den politiska reaktionen utbredd sig som protektionism och militarism. En
servil rojalism, en andligt ytlig och världsligt nyttig kristlighet, ett
125 personligheten försoffande mångläseri och examenssystem ; ett de andliga
intressena förslöande sportfåneri — detta har varit de realiteter under hvilka den
af sitt brödstudium upptagna, mot aktade samhällsställningar sträfvande
majoriteten af ungdomen inordnat sig.
- 130 Själf kommer jag aldrig i beröring med denna slags ungdom. Men jag lär känna
den medelbart, genom den lefvande ungdomen, som jag ofta hör klaga öfver sin
ensamhetskänsla bland sina reaktionära eller indifferent, läspluggande och
idélösa jämnåriga. Jag hörde t. ex. nyligen en sextonåring berätta att alla hans
kamrater äro protektionister, afsky socialismen och den allmänna rösträtten
135 samt tillhöra Alinska skolan i den norska politiken! Jag hörde nyligen en yngre
lärare omtala huru han nästan blyges att visa sin egen värme inför sina världsligt
kloka, realistiska, praktiska elever, hvilka prestera godt, samvetsgrant skolarbete
och uppförande, men icke en skymt af ungdomlig lust för en ädelmodig
galenskap, intet spår af hänförelse; hvilka tvärtom med kylig kritik afvisa all
140 sympati för annat än det bestående. Af manliga och kvinnliga studenter har jag
hört samma omdöme om flertalet inom studentkåren. Jag har senast, i en af
ännu ej tjuguåringar utgifven tidning, läst detta yttrande om deras jämnåriga:
- »Hvad är orsaken till vår brist på lefnadslust? Jo, orsaken är nog närmast att
145 finna i vår fattigdom på andliga intressen, i vår brist på ideal... Vi falla, ej
emedan våra illusioner gått i kras, utan därför att vi låta beröfva oss något, som
bör ersätta ungdomsdrömmar och grusade luftslott: ungdomskraften, själf-

förtroendet... Vi tvinga oss in på samma väg och trampa samma fotspår, som de
150 äldre före oss. Vi tänka deras tankar och söka i allt likna dem. Så går också den
smula ungdomskraft och individualitet, vi möjligen äga kvar, sedan våra
illusioner krossats, totalt förlorad, och vi vandra omkring, kopior af de äldre
och, värst af allt, oftast dåliga kopior. Vår tids ynglingar och unga kvinnor vilja
icke veta hvad det är att vara ung: de göra sig till åldringar» ...

155

Man invänder från vissa håll, att den ungdomliga entusiasmen ju kan vara lika
äka, när den omfattar det bestående som när den omfattar framsteget och den
ungdomliga ofördragsamheten lika hetsig i frihetsidéernas som i reaktionens
tjänst I Det senare är sant, det förra icke. Ty sedan världen stått är det
160 entusiasmen, hvilken omfattar det vardande, de ouppnådda idealen; men
intressena, hvilka omfatta det varande, de uppnådda fördelarna. Den ungdom,
som är rak i ryggen, frimodig, vildvuxen och stolt kommer förr eller senare i
kollision med makten, äran och härligheten inom det samhälle som är, ifall han
brinner för det samhälle som borde vara! Så har det nu nyligen skett, när en
165 grupp af lefvande och lofvande ungdom i Upsala (sedan också i Lund) med
värdighet och kraft uppträdt för föreningsfrihetens stora grundsats. Man har
icke blygts att med tal om hotade världsliga fördelar söka skrämma den käcka
ungdomsskaran. Men verkan af dessa den fräna materialismens och servilismens
maningar har lyckligtvis blifvit en alldeles motsatt, den att vidga ungdomens syn
170 för stridens djupaste innebörd: dess etiska betydelse för de unga själfva. Den har
fördubblat denna ungdoms vakenhet för hvarje slags rättskränkning, dess
ansvarskänsla gent emot hvarje slags maktöfvergrepp och man skall helt visst
från denna vår kunna datera en mer andligt lifaktig tidpunkt i Upsala. De
»bekymrade fäder» och »akademiska lärare», hvilka beklagat det skedda, skulle
175 gjort bättre i att spara sina bekymmer för något tillfälle då det visat sig att vårt
land icke kunnat mönstra en ungdomsskara, med förmåga af kraftig indignation
vid hvarje försök att »såra lungan i offentlighetens breda bröst»...

Ej blott hos ungdomen, äfven hos kvinnorna af alla åldrar ville man gärna finna
180 ideala synpunkter. Men — under sin sträfvan att skaffa sig själfva kunskaper,
förvärfsmöjligheter, studie- och arbetsrättigheter, en mer trygg ekonomisk, en
mer inflytelserik social ställning — hafva kvinnorna ofta blifvit andligt torra och
tomma. Också de hafva glömt att lifvet har något högre och dyrbarare än deras
egna rättigheter; att det finnes stora mänskliga intressen, djupa tidsfrågor, inför
185 hvilka ingen får förblifva likgiltig. Kvinnorna — hvilkas högsta samhällsuppgift
borde vara att hålla den heliga elden brinnande: känslan för människorätt och

människovärde, särskildt för de svagares rätt och värde — hafva i detta fall ännu ej infriat många af de stora löften, de afgifvit under kampen för sin egen
190 emancipation. Överklasskvinnorna hafva — och med full rätt — varit ifriga att skaffa sig själfva mer frihet och rättvisa och i dessa afseenden återstår dem ännu mycket att eftersträfvä. Men låt öfverklasskvinnorna visa att de bruka den rätt, de redan vunnit, för större mål än endast sin egen rätt! Må de snart inse att de ännu stå barnsligt okunniga eller likgiltiga för de stora samhällsuppgifterna,
195 hvilkas innersta kärna — skalet må sedan kallas socialism eller hvad man vill — är att skaffa en större lycka, en tryggare tillvaro, en säkrare rätt åt hela den del af mänskligheten, som öfverklasskvinnan ej tillhör och hvilken nu drabbas af samhällets orättvisa. Ty orättvisa råder i hvarje samhälle, där någon del, någon klass offras för en annan del, en annan klass, eller för det hela. Och ännu är de
200 kroppsarbetandes ställning till större delen ett uttryck af ett sådant offerväsen.

Framför allt borde kvinnorna hos sig själfva och hos ungdomen bekämpa den ängsliga omsorgen för den materiella välfärden, den egna fördelen, hvilken nu hotar att alldeles undergräfvä svenskens forna ridderliga håg, politiska lifaktighet
205 och vakna frisinne. Har icke till exempel en vältalig röst, som höres vida, manat oss att — bland annat af omsorg för vår egen säkerhet — visa sval besinning, lugn resignation inför de sakförhållanden, hvilkas tyngd våra bröder i Sönderjylland och Finland fått röna?! Och visserligen är det sant att politiska förlöpningar kunna blifva ödesdiga, ej blott för oss utan för dem vår medkänsla
210 gäller. Men lyckligtvis intaga vi ej bland nationerna en så ömklig ställning, att vi icke fritt skulle kunna uttrycka vår sympati för de förorättade; att vi icke skulle kunna låta vår röst höras högt i den kör af ovilja öfver maktnissbruken, som ljudit också från de andra kulturfolken. Kunde oron för vår egen välfärd någonsin komma oss att tigan och kallblodigt bevittna de orättrådigheter,
215 som ske tätt invid oss, då vore vi sannerligen nära det lågsinne, hvilket skulle tåla liknande orättrådigheter, begångna mot oss själfva.

Att främja en sådan vår likgiltighet genom det från olika håll hörda påståendet att, när man saknar makt att handla, då är det manligast att låta bli att tala, detta
220 visar underkännande af den solidaritet, som nu finnes folken emellan. Tack vare den lifliga, andliga och materiella samfärdseln, kan den ena nationen numera, ej blott genom vapnets makt utan äfven genom opinionens, ingripa i den andras angelägenheter. Våldet kan icke lika ostördt som förr gå sin väg fram; nationerna göra alltmer gällande att den allmänmänskliga intressesfären flyttas
225 inom de ramar, dem nationerna fordom uppdragit för sina »egna

angelägenheter». Dreyfussaken är ett exempel härpå. Frankrike sökte länge med själfsäkerhet häfda: att denna sak var dess egen omsorg, en fråga i hvilken Europas inblandning var en oförsynthet. Men Europa har låtit Frankrike känna
230 att frågan om rättfärdighet i detta fall blifvit internationell, blifvit en mänsklighetens angelägenhet. Och än större skäl har Europa att häfda samma ståndpunkt med afseende å Sönderjylland och Finland. Förr eller senare kommer det ögonblick, då ingen regering eller själfhärskare skall kunna göra sig likgiltig, döf och stum inför en enhälligt, starkt och värdigt uttalad europeisk
235 folkmening. Också vår röst bör då höras klar. Men äfven om ingen annan stämman höjdes än vår, så vore det oss ovärdigt om vi, af fruktan för en möjlig risk, nekade våra bröder i Sönderjylland och i Finland det enda, vi nu hafva att gifva dem, uttrycken af våra hjärtans blödande medkänsla!

240 Att vi så skulle göra, var troligtvis ej heller meningen med professor Hjärnes varningar. Jag har anledning hoppas att hans afsikt endast varit att hindra oss från ovisa handlingar, hvilka skulle kunna återfalla på våra finska och sönderjydskas vänner. Men varningen var af den art, att den ej kunde vinna anklag inom den svenska folk känslan och att den djupt sårade den danska och
245 finska, genom att te sig som en kallsinnig öfverförsiktighet och en allt för historisk respekt för sakförhållandenas makt.

Hvar gång det svenska folket är helt sig själf, saknar det ännu lyckligtvis denna respekt. Men i närvarande stund har vår nation i vissa fall kommit så långt bort
250 från sig själf, att samma människor hvilka djupt harmas öfver de orättrådigheter, som begås i vår närhet, tåla sådana på närmare håll än i Sönderjylland och i Finland, ja, till och med yrka på att vi skola begå liknande orättrådigheter själfva!

Källa
255 <div>Hämtat från runeberg.org (2025-11-14), publicerad i Svensk eller storsvensk patriotism?, Ellen Key, Albert Bonniers förlag, Stockholm, 1899</div>

Taggar
1890-tal, 1898, Kvinna

URI
260 <https://www.svenskatal.se/tale/ellen-key-tal-om-patriotism-i-karlstad-1898>